

Daj dite materi!

(Vital Andrijašević, *Put od raja najlašnji*, pretisak iz 1686. godine s usporednom transkripcijom, Osijek, 2014.)

Veliku knjigu od čak 987 stranica, težine oko dva kilograma, a formata 20,5 x 14,5 cm iznjedrio je veći broj sudionika vrlo nejednakih znanja i htijenja. Sama ideja je izvrsna, a naum i više nego plemenit i svake hvale vrijedan jer otvara potpuno novi pristup našoj neprocjenjivoj književnoj baštini osuvremenjujući je i oživljujući. Donedavno su bile Tantalove muke doprijeti do djela naših pisaca koje su tiskane tijekom 16., 17., pa i 18. stoljeća. Razvoj fotografije uvelike je olakšao te poteškoće omogućivši tiskanje pretiska kao i priređivanje digitalnih izdanja. Tim je načinima omogućen lakši pristup originalu, ali s pretiskom i usporednom transkripcijom ta se djela „oživljuju“ i postaju pristupačna sadašnjemu recipijentu. Dakle, na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Osijeku rodila se sjajna ideja koju su pokušali ostvariti studenti izbornoga kolegija „Molitvenici“, ak. g. 2010./11. i 2012./13. pod vodstvom profesorice Zlate Šundalić. Uхватili su se u koštac s jednim vrlo zahtjevnim djelom dubrovačkoga franjevca Vitala Andrijaševića kojega su „prekrstili“ u „Vitale Andrijaši“.

U tome golemom trudu već su se na prvome koraku suočili s nesavladivim zahtjevom. Kako navode, „primjerak molitvenika koji je konzultiran za ovo izdanje nema sačuvanu naslovnicu“, ali se nije uložio dodatni trud i potražio primjerak koji ima naslovnicu. Na istoj polici u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu jedan pored drugoga čuvaju se tri primjerka (R II C-16°-16 a, b, c) od kojih su *a* i *c* primjerci s naslovnicom te između njih primjerak bez naslovnice, tj. ovaj koji je konzultiran. Također u Knjižnici HAZU čuva se primjerak (R-195) koji je kompletan. Nedvojbeno se nalazi još pokoji kompletan primjerak u našim knjižnicama. Zbog necjelovitoga radnog materijala moralo se tražiti naslov djela i pogrešno se zaključilo da je on cjelovit naveden u posveti pa se zbog toga kao naslov navodi *Put od raja najlašnji*, iako je to samo dio naslova koji glasi: *PVT OD RAIA nailascgni Dusciam Bogogliubniem isramglien*, tj. *Put od raja najlašnji dušam bogoljubnijem izramnjen*.¹

¹ Na svim naslovnicama koje sam vidio otisnuto je jedno ZA između slova R i A unutar riječi RAIA. To ZA otisnuto je istom veličinom i tipom slova kao i atributno NAILASCGNI.

Djelo je sastavljeno „Po Ozu Fra VITALV ANDRIASI Is Dubrounika, Reda Suetoga FRANCESCA Od male bratie“ i tiskano „In Venetia, MDCLXXXVI. Po Nicolo Pezzana“, a ima tiskane 444 stranice 16° formata. Zbog čega se uzela vrlo rijetka inačica imena autora i znatno rjeđa varijanta prezimena autora djela, to ne mogu dokučiti. Iz popisa rabljene literature (981)–(985)² razvidno je da se nije išlo na izvore i onu „pravu“ lokalnu tradiciju,³ koja je najrelevantnija, tim

---

Iako je to ZA dio naslova, ne vidim gdje ga treba umetnuti.

² U pretisku i transkripciji stranice su obrojčane na dva načina: pretisak ima samo arapski broj, a transkripcija tekući broj stranice donosi u zagradama. Uz citat broj bez zagrade označava pretisak, a broj u zagradama transkripciju i popratne tekstove.

³ Velika je površnost u uporabi i interpretaciji literature, npr.: „Ni u ostaloj se literaturi Andriashi i njegovo djelo ne spominju pretjerano često. Tako se, na primjer, u knjizi *Socijalna povijest knjige u Hrvata Aleksandra Stipičevića* iz 2004. godine, naglašava važnost Andrijaševićeva prepisivanja koralnih knjiga u knjižnici Samostana male braće. Sličan se opis nalazi u radu *Dva biskupa iz reda franjevac* Pije Mate Pejića iz 2005. godine, u kojemu autor donosi citat iz Andrijaševića *Rukopisa knjižnice Male braće* u kojem opisuje ljepotu crkve sv. Franje i pripadajuće samostanske knjižnice koja je uništena uslijed potresa i požara. Andriashi je, osim po svojem vrijednom prepisivanju knjižnične građe, poznat i po obnovi i očuvanju knjižnice Samostana male braće u Dubrovniku, kaže Pejić (Pejić 2005: 227)“ str. (912)–(913). U ovih nekoliko redaka krije se silno mnoštvo neznanja i nemara. Fra Pio Pejić u svome radu *Dva biskupa iz reda franjevac* spominje već poslovično poznatu fra Vitalovu tužaljku o stradanju crkve, samostana i knjižnice Male braće u

više što ga ne spominju pisci povijesti hrvatske književnosti (usp. str. 911-912). Veoma je pohvalno što je u „Napomeni priređivača o grafiji molitvenika *Put od raja najlašnji*“ opisana metoda transkripcije (891-896), ali nije dobro što se „na terenu“ nije pridržavalo tih načela. Primjerice, nisu uvijek brisani zarezi ispred sastavnih i rastavnih veznika, nije osuvremenjena uporaba pravopisnih znakova, velikog slova i sl. Da izdanje iz 1686. obiluje tiskarskim grješcima, bio je svjestan i sam izdavač koji je na zadnjoj

---

Dubrovniku za vrijeme potresa 1667. Pejić tu upozorava da se Andrijaševićeva tužaljka navodi u prvoj knjizi *Rukopisi knjižnice Male braće* koju je napisao Mijo Brlek (tiskana 1952. u Zagrebu), a ne Andrijašević. Kao što je naveo Pejić, taj se opis stradanja nalazi na 2. i 3. listu u *Chronicon necnon Decreta et Acta Capitulum et congregationum ab an. 1649-1713. Prov[incia] Ragusinae*, koju je napisao fra Vital. Djelomično je to isto mjesto citirao i M. Brlek kao dokaz da je knjižnica Male braće prije potresa 1667. bila sređena i da je fra Vital punih 8 godina „potrošio“ na sređivanje knjižnice. Fra Vital je napisao na latinskome, a to Brlek i Pejić donose u prijevodu na hrvatski: „Ne mogu se sjetiti knjižnice, a da mi se oči ne orose suzama, na koje uređenje sam potrošio 8 godina, knjižnice sa 7.500 svezaka iz svakog područja književne djelatnosti ljudskog duha. Ovdje su bili sakupljeni izabrani dragulji starih, a nije manjkalo ni glavnih poznatih djela modernih ...“ (Pejić 2005: 227; Brlek 1952: 11). Andrijašević nije „prepisivao koralne knjige“, nego u spomenutom djelu navodi da su u koru crkve Male braće 1667. izgorjeli svi koralni rukopisi koji su bili bogato ilustrirani iluminacijama, čak i čistim zlatom, koje su prepisali od 14. do 17. st. fra Martin iz Verone, Bernardin Orsat Gučetić, Frano Gučetić i neki nepoznati franjevci.

stranici otisnuo: „*Stampatur oni(j)em koji legaju*. – Ne razumjeti jezika vele erora meni (j)e činilo u ovemu libru učiniti, zato vaše razborstvo prosti mi i ne čudi se i tvojom pomnjom nadomjeri što ja uprav ne ispunih, nego iskrivih“ (888). Tu se bilješku moralo imati uvijek pred očima radeći na transkripciji. Zaista su mnoge tiskarske grješke uočene i ispravljene, ali nije mali broj ni onih koje nisu uočene pa ni ispravljene, a brojne su i raznovrsne *nove* tiskarske grješke, tj. one kojih nije bilo u izdanju iz 1686. godine. Tih je najviše u citatima na latinskome jeziku. Zapravo su vrlo rijetki latinski citati pravilno transkribirani. Čudno je kako su u transkripciji ostali udvojeni grafemi kojima je tiskar iz 1686. označavao dužinu vokala, ali su se pojavili i novi udvojeni grafemi kojih nema u mletačkome izdanju, npr.: „Zato što mogu učinitti ne kratim (...) i što djellim ne uzmognem (...) sa mnoom [smrsiti] i blagata vidjeti“ (679); tu je uočena tiskarska u „smirsiti“, a nije pravilno transkribirana sa „smiriti“, jer je tu riječ o izmirenju ili pomirenju grješne duše s njezinim stvoriteljem. Sigurno je nepažnjom „uskar-snututia gnegoua“ 167 transkribirano s „uskrsnućanjegova“ (335) i „sueti Antun od Padue“ 178 kao „Sveti Antun od Padue“ (357); „koirmieie“ 186 s „kojem je je“ (373); „sa posciude“ 275 kao „za požuvde“ (557); „u pametti vsadi“ 277 s „u pamet ti usadi“ (555); „Saciuuomesi od vode“ 74 preneseno sa „Šačuvo me si od

vode“ (149) umjesto sa „Sačuvo si me“; „i rane tuoie zeliuam“ 130 s „i rane tvoje zelivam“ (261) umjesto s „i rane tvoje celivam“; „Istinuie moi Bosce gliubni da viera“ 320 s „Istinu je moj Bože ljubni da vjera“ (641) umjesto s „Istina je moj Bože ljub[lje]ni“ ili „koliko tuoi sciutot istij, biusciaē“ 329 s „koliko tvoj život istij bivši (j)e“ (659) umjesto s „koliko tvoj život isti bivši na njemu“. Nevjerojatno je da se „u oni cias u koj Anglico Gabrioi nauiaēsti tebi“ 98 transkribira s „u onu čas u koji anglico Gabrio navi(j)esti tebi“ (197) da bi samo tri retka dalje bilo pravilno preneseno „odgouori istomu Amghlicu Gabriellu“ s „odgovori istomu anđelu Gabri(j)elu“. Slično se postupilo i s „i gnæ plamen goruchiu tebase gasij, sascto“ 31 s „i nje plamen gorući u tebi se gasi i; zašto“ (63) ili „Ouako ti cineki, i sapouiedi Isukrstove“ 35 transkribira se s „Ovako ti čine ki, i zapovi(j)edi Isukrstove“ (71) umjesto „Ovako ti čineći i zapovi(j)edi Isukrstove“ itd. Doista takvih je slučajeva nedopustivo mnogo.

Ostala su mnoga mjesta na kojima nije uočena pa ni ispravljena tiskarska pogrješka, primjerice, „oua miso tuoiu-bi oholas skarscilla“ 288 transkribirano je kao „ova miso tvoju bi ohalas skršila“ (577) umjesto „oholos“; „i u onoi cias“ 358 preneseno s „i u onoi čas“ (717) umjesto „i u oni čas“; „Izerie bistre vodæ ispouiest“ 280 transkribirano s „Jezerje bistre vode ispovi(j)est“ (561) umjesto „Jezero je bistre vode ispovi(j)

esti“; „*charitate non apprehenditur* (...) ghiubauimse ne dohita“ 244 što je transkribirano kao „*charitate non apprehenditur* (...) gubavam se ne dohita“ (489) jer se čini da se nije shvatilo da je hrvatski tekst prijevod latinskoga i da znači „ljubavam se ne dohita“. Također je neuočena tiskarska pogreška u „kako zuiet isctom sa mallo sene, a s'presciom“ 295 pa je transkribirano „kako cvi(j)et ištom za malo zene, a s prešom“ (591) umjesto „kako cvi(j)et ištom za malo s[v]ene, a s prešom“; isto je tako „od Boga sabraugliena sciuiti“ 261 transkribirano s „od Boga zabravljena živjeti“ (523) umjesto „od Boga zab[ov]ravljena živjeti“, ili pak „i dobra koiemsi vci- vcinio i cinisc bes“ 23 transkribirano kao „dobra koje mi si uči. učinio i činiš bez“ (47) umjesto kao „dobra koje mi si učinio i činiš“, isto tako „rascdesce“ 161 s „raždeže“ (323) umjesto „ražeže“, „besraslocitoo frustasce“ 190 s „bezrazločito ofrustaše“ (381) umjesto „bezrazložito frustraše“ i pravo mnoštvo sličnih primjera.

Još su veći problem primjeri u kojima se transliteracijom mijenja značenje izvornoga teksta, a i oni su poprilično brojni. U takav tip grješaka mogu se uvrstiti sva mjesta u kojima se riječ „svjet“, u značenju *savjet* transkribira sa „svi(j)et“. Takvi su i primjeri kada se „kakoti obechah po Oseu Proroku“ 60 transkribira s „kako ti obećah po ocu Proroku“ (121) umjesto „kako ti obećah po Ozeu proroku“; „i ouichie zaru

do vieka moriti“ 314 prenese s „I ovi će crru do vi(j)eka“ (629), a trebalo je s „I ovi će crv dovi(j)eka“; „Ovako ti čine ki, i sapouiedi Isukarstoue obsluscuiuchi“ 35-35 transkribirano s „Ovako ti čini ki, i zapovi(j)edi Isukrstove obslužujuć“ (71-73) umjesto „Ovako ti čineći i zapovi(j)edi Isukrstove obslužujuć“; „niscta ne magne u meni“ 321 transkribirano s „ništa ne magne u meni“ (643) umjesto s „ništa ne manje u meni“; „Sueti Augustin (...) kako isuan sebi isusti Ah Bosce? *Quanta erit illa felicitas*“ 242 što je transkribirano sa „Sveti Augustin (...) kako i izvan sebi Isus ti, Ah Bože? *Quanta erit illa felicitas*“ (485) umjesto sa „Sveti Augustin (...) kako izvan sebe izusti: Ah Bože! *Quanta erit illa felicitas*“; „Akoie pripostiti vglieti“ 251 transkribirano s „A koje pri posti ti vglieti“ (503) umjesto s „Ako je pripostiti u ljeti“; „od smia, od scarpiona, od suhæ draccie“ 308 preneseno s „od zmi(j) a, od šarpiona, od suhe drače“ (617) umjesto s „od zmi(j)a, od škorpiuna, od suhe drače...“; „Rieč Boscia side nasuiet sa put gliuzku vseti...“ 99 preneseno s „ri(j)eč Božja side na svi(j)et za put ljucku uzeti...“ (199) umjesto s „Ri(j)eč Božja side na svi(j)et za put ljucku uzeti...“ i mnoštvo sličnih.⁴ Posebno je

⁴ Npr. „i spusctam sue moie vsanze i vsdanze“ > „ispuštam sve moje ufance i uzdanze“ 71 (143) umjesto „i spuštam sve moje...“; „ne sa semgliæ kako sciuiu nerasclocitu negoli sa raia“ > „ne sa zemlje kako živinu narazložitu, negoli za raja“ 66 (133) umjesto „ne za

zabrinjavajuće kada se „punu striela, macia, stileta, britaua briachieh“ 254 transkribira s „punu stri(j)ela, mača, žileta, britava brijaci(j)eh“ (509) umjesto s „punu stri(j)ela, mača, štileta, britava brijaci(j)eh“ – tu je nekim čudom *štilet*, tj. mali mač ili mali bodež postao *žilet*, a da se nije ni pomislilo kako nije postojao taj uporabni predmet kada je Andrijašević pisao ovaj tekst. Opće je poznato da je žilet tvorničko ime proizvođača prema pronalazaču, Amerikancu Kingu Campu Gilletteu (1855.–1932.).

U spomenutoj „*Napomeni priređivača o grafiji*“ vele da će pisanje velikoga i maloga slova transkribirati „u skladu sa

---

zemlje ksko ...“; „i vsdasi sa gnu gouorise“ > „i uzdasi sa nju govoriše“ 349 (699) umjesto „i uzdasi za nju govoriše“; „presciomse vrata rastuorise“ > „pred kom se vrata rastvorise“ 257 (515) umjesto „prešom se...“; „odmicuchi kadse neusnadasc. *Subito enim*“ > „i odmičući kad se neuznadaš *Subito enim*“ 298 (597) umjesto „i odmičući kad se neuznadaš *Subito enim*“; „i pur tunie niedne bolesti“ > „i pur tu ni(j)e ni(j)edne bolesti“ 270 (541) umjesto „i pak tu ...“; „Nemoch sa gliubau Boscie i sa“ > „Nemoć za ljubav Božju i za“ 297 (595) umjesto „Ne moć za ...“; „imachiesc sa nepriaglia glaunoga“ > „imačeš za nepri(j)atelj glavnoga“ 298 (597) umjesto „ima[t] ćeš nepri[t]elja glavnoga“; „i iscistiti, i purieto sue niscta“ > „i iščistiti i purje to sve ništa“ 299 (599) umjesto „iščistiti, ipak je sve ništa“; „a mene sirotu s'tuoiaem blagosuglieniem, i blasцениem k'tebi sasoui“ > „a mene sirotu s tvojem blagos[o]vljenjem i blaženi(j)em k tebi zazovi“ 374 (749) umjesto s tvoi(j)em blagoslovljeni(j)em i blaženi(j)em k tebi zazovi“; „nego boliesnim i pokaianiē saplatiti“ > „nego boljeznim i pokajanje saplatiti“ 348 (697) umjesto „nego boljeznim i pokajanjem za platiti“ i sl.

suvremenom normom“ osim osobnih imena koja im nisu poznata.⁵ Kada se odraz toga postupka pogleda u transkribiranome Andrijaševićevu tekstu, mora se zaključiti da je tim studentima bilo poznato vrlo malo imena čije citate fra Vital donosi ili ih pak zaziva i stavlja kao primjer grješnoj duši. Spomenut ću samo neke: „Sueti Petar Crisologo“ 13 i 35 kao „Sveti Petar Crisologo“ (27) i (71)⁶, zatim „Sa ouu pætu Vgon Cardino rasumie cias od smarti suacie“ 381 preneseno je kao „za ovu petu Vgon Cardino razumje čas od smrti svači(j)e“ (763), „kako veli Vgon od Suetoga Vittora“ 375 s „kako veli Vgon od svetoga Vittora“ (751)⁷, a tu je i niz svetaca fra-

---

⁵ Usp. „(...) pisanje velikoga i maloga slova u skladu je sa suvremenom normom, uz napomenu da osobna imena koja nam nisu poznata pišemo onako kako je to učinjeno u izvorniku (...)“, str. 893.

⁶ Sv. Petar Krizolog ili Zlatorječiti (oko 380. – 3. 12. 450.), biskup i crkveni učitelj, jedan od najboljih i najpoznatijih propovjednika svoga vremena kojeg nazivaju i kršćanskim Ciceronom.

⁷ Usp. „Hugo od sv. Viktora (Hugues de Saint-Victor [yg də sviktɔːʀ]), grof od Blankenburga, francusko-njemački filozof rane skolastike (Hartingham, 1096. – Pariz, 11. 2. 1141.). Od 1115. g. živio je i naučavao u glasovitome pariškom samostanu sv. Viktora i osnovao istoimenu filozofsku školu. Njegovi filozofski pogledi oslanjaju se na Aristotela i Boetija. Smatra tvar neuništivim supstratom zbilje koji se održava kroz različite mijene. Razlikuje tri vrste spoznaje: *cogitatio*, kojom spoznajemo stvari izvanjskoga svijeta; *meditatio*, kojom spoznajemo sebe i *contemplatio*, koja omogućava mistično zrenje božanstva. Jedino je, međutim, *contemplatio* kao duhovno zrenje u stanju dosegnuti najvišu

njevaca, npr. „suetomu Petru od Alcantae“ 177, 178 i 179 što se transkribira sa „svetomu Petru od Alcantaje“ (355), (357), (359),⁸ „suetomu Diegu“ 172 preneseno kao „svetomu Diegu“ (345), a „sueti Diego“ 175 kao „sveti Di(j)ego“ (351), 176 (353) umjesto „sveti Djego“ jer je riječ o čuvenome franjevačkom bratu laiku čudotvorcu sv. Didaku Alkalskom.⁹ Žalosno je da se u takve slučajeve ubraja i arkandela Mihovila, proroka Ozeja ili Hošeu, sv. Ružu, ali i samoga sv. Franju Asiškoga: „kako se ocitovalo u Suetomu Franceku, u Suetomu Antunu od Padue i u mnosiem iniem suetiem...“ 10 što u transkripciji glasi „kako se očitovalo u svetomu Franceku, u svetom Antunu od Padue,

i u mnoui(j)em ini(j)em sveti(j)em...“ (21).¹⁰

Čini se da su u transkribiranju ovoga fra Vitalova teksta najveću muku zadržali citati na latinskome jeziku. U tim citatima nijedan znak & nije razriješen i prenesen slovima, nego je uvijek samo „preslikan“, a nije izostavljan ni zarez ako se našao ispred toga sastavnog veznika, npr. *Angusta porta, & arcta via est, quæ ducit ad vitam* (19), iako je i tu trebalo brisati zarez ukoliko se poštuju načela navedena u „Napomeni prirediivača“ pa bi ovaj citat iz Matejeva evanđelja glasio: *Angusta porta et arcta via est, quæ ducit ad vitam*. Jedan nerješiv problem bila je ligatura diftonga *æ* i *œ* pa je najčešće i ona jednostavno prenesena, međutim na nekim mjestima nije se znalo je li *æ* ili *œ* pa je tako npr. *non confundar in æternum* (43) preneseno kao *non confundar in æternum* ili *vel plagas pro honore cælestis Regis hic* (21) kao *vel plagas pro honore coelestis Regis hic*, ili pak samo grafemom *a*, npr. *Confitemini Domino quoniam bonus, quonia in æternum misericordia eius* (547)

---

istinu koju obično mišljenje spoznaje uvijek na iskrivljen način. Glavna djela: *Poučnik, izvadak iz filozofije (Didascalicon, Epitome in philosophiam), O jedinstvu duše i tijela (De unione corporis et spiritus)*.“ <<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26625>>

⁸ Usp. „Sveti Petar Alkantarski (1499. – 1562.), duhovni učitelj i jedan od obnovitelja franjevačkoga reda, provodio je veoma strog i oštar pokornički život te već za života došao na glas svetosti. Bio je poznati duhovni vođa mnogim osobama toga vremena, među ostalima i sv. Tereziji Avilskoj, koja je u svojoj autobiografiji istakla da joj je sv. Petar Alkantarski bio od velike pomoći te da je izvrstan poznavatelj molitve koji daje veoma korisne upute onima koji se žele posvetiti molitvenomu životu.“ <<http://verbum.hr/knjige/autor-alkantarski-petar-sveti>>

⁹ Usp. Sveti Didak Alkalski (1440.–1463.), <<http://sveci.net/index.php/component/content/article/2-uncategorised/753-sveti-didak-alkalski>>

---

¹⁰ Usp.: „suetoga Michaila archangiela“ > „svetoga Michaila arkandela“ 167 (335); „sueti Mihaile“ > „sveti Mihaile“ 168 (337), „tuoih isabranieh vierenizaa Teresie, Klare, Rusæ, i Catarine od Siene“ > „tvojijeh izabrani(j)eh vjerenica: Terezije, Klare, Ruse i Katarine od Siene“ 42 (85), „kakoti obechah po Oseu Proroku“ > „kako ti obechah po ocu Proroku“ 60 (121), a nije prepoznat ni stari naziv Kōlna: „V Colonij u zarkui Suetoga Petra“ > „U Coloniji u crkvi svetoga Petra“ 254 (509).

transkribirano je kao „*Confitemini Domino quoniam bonus, quonia in aeternum misericordia eius*. U takvim se slučajevima ne prepoznaju tiskarske grješke, npr. *Veni Sanctæ Spiritus reple* (29) umjesto *Veni Sancte Spiritus, reple* ili *Nihil tam durum atque ferreum* (23) što je preneseno kao *Nihil tam durum atque ferreum* ili pak *Misericordias Domini in aeternum cantabo* (155) umjesto *Misericordias Domini in aeternum cantabo*. U latinskome tekstu nije zamijećen ni ispravljen okrenuti grafem *n*, iako fra Vital donosi isti citat: *Misericordias Domini in æternum cantabo* (39).

Iz transkribiranoga teksta može se zaključiti da se nije razlikovao samoglasnik *u* od suglasnika *v*, nego se uvijek na početku riječi nalazi grafem *v*, dok se unutar i na kraju riječi nalazi grafem *u*, npr. *In his duobus mandatis uniuersa lex pendet, & Proph, tae* (63) umjesto *In his duobus mandatis uniuersa lex pendet et prophetae*. Česti su slučajevi u kojima se grafem *h* iz izvornika transkribira grafemom *b*, npr. „vpitan od viscgniaeh raskosciaa ouako samo reče. *Oculos non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ preparauit Deui ijs qui diligunt illum*“ 245 (491) transkribirano je kao „upitan od višnji(j)eh raskošja ovako samo reče. *Oculos non vidit, nec auris audiuit, nec in cor bominis ascedit, quæ preparauit Deus iis qui diligunt illum*“ (491) umjesto „upitan od višnji(j)eh raskošja ovako samo reče: *Oculus non*

vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ preparauit Deui iis qui diligunt illum.“ Isto tako „i tuoi suiet stauni. *Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant* 318 (637) preneseno je kao „i tvo(j) svi(j)et stavni. *Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebre comprehendant*“ umjesto „i tvoj svjet stavni: *Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant*“; *Non sunt condign passionnes huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis* 255 (511) umjesto *Non sunt condignae passionnes huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*.; *Mihi autem adberere Deo bonum est* 351 (703) umjesto *Mihi autem adberere Deo bonum est*.

U citatima na latinskome najbrojnije su pogrješke koje se nalaze u transkribiranome tekstu, a nema ih u izvornome tekstu, npr.: „*O vulnera corda faxea vulnerantia, & mentes congelatas inflamantia, & pectora adamantina liquefacientia proe amore*. O rane koje srca kamenita...“ 26 (53) umjesto „*O vulnera corda saxea vulnerantia et mentes congelatas inflammantina et pectora adamantina liquefacientia pro amore*. O rane koje srca kamenita...“; *Deus charistas est, & qui manet In charitate in Deo manet, & Deus in eo* 12 (25) umjesto *Deus charistas est et qui manet in charitate in Deo manet et Deus in eo* 12 (25); *Tenere militiae, delicati* 34 (69) umjesto *Tenerae militiae delicati; Domine Deus*

virtus salutis Meae 38 (77) umjesto *Domine Deus virtus salutis meae*; „reci zajedno s Davidom. *Deus in adiutorium meum intendo: Domine ad adiuuandum me festina*“ 64 (129) umjesto „reci zajedno s Davidom. *Deus in adiutorium meum intende: Domine ad adiuuandum me festina*“; *Mensuram bouam. & confertam, & coagitatam, & super efluentem dabunt in sinum vestrum* 85 (171) umjesto *Mensuram bonam et confertam et coagitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum*; *Consige timore carnes meas: a iudiciis enim tuis timui* 131 (263) umjesto *Confige timore carnes meas a iudiciis enim tuis timui*; *Iuste iudex ultionis, donum fac remissionis, ante diem rationis* 132 (265) umjesto *Iuste iudex ultionis, donum fac remissionis, ante diem rationis*; „Veli sveti Anselmo. *Corvnum, & animavna, voluntas vna omnium erit, divinia voluntatis sententia*. Srce će jedno, duša jedna s Bogom biti dobri(j) eh i istovrsni(j)eh, a Bog u njima, božanstvenoj odluci i naredbi“ 240 (481) umjesto „Veli sveti Anselmo: *Cor unum et anima una, voluntas una omnium erit, divinae voluntatis sententia...*“; *Quaerite primum Regnum Dei, & iustitiam eius & haec omnia adijcientur* 247 (495) umjesto *Quaerite primum regnum Dei et iustitiam eius et haec omnia adijcientur*; *Cogitationes mea dissipata sunt torquentes cor meum, nostes verterunt in diem* (...) noć od pokoja obrati se u dan od nemira“ 269 (539) umjesto *Cogitationes*

meae dissipatae sunt torquentes cor meum, noctem verterunt in diem; „*In quocunque loco ceciderit illi erit*. Veli Ecclesiaste U koje misto upade oni čas najposljednji u trenuće od oka, gdje se stani ondi će biti i stati.“ 291–292 (583–585) umjesto „*In quocunque loco ceciderit illi erit*. Veli Eklezijaste: U koje misto upade oni čas...“; „David sveti. *Sicut oves in inferno positi sunt: mors depascenteos*“ 307 (615) umjesto „David sveti: *Sicut oves in inferno positi sunt: mors depascentes eos*.“; „u mekoj ložnici priležati *Quid ergo erit in flammis mille, atque mille, & iterum mille annis nostes, diesque*“ 311 (623) umjesto „u mekoj ložnici priležati *Quid ergo erit in flammis mille atque mille et iterum mille annis noctes, diesque*“; *Dolores inferni circum dederunt me* 333 (667) umjesto *Dolores inferni circumdederunt me*; „*Recordare Iesupie quod sum causa tuae vie ne me perdas illa die*. Spomeni se moj blagi Jesuse dasam uzrok od tvoga puta, koji učini iz krila tvoga čačka“ 357 (715) umjesto „*Recordare, Jesu pie, / Quod sum causa tuae viae, / Ne me perdas ilia die*.“ To je 9. strofa iz vrlo poznate sekvencije *Dies irae, dies illa*. Pravo je mnoštvo pogrješno transkribiranih citata na latinskome, iako Andrijašević uvijek uz taj citat donosi i njegov prijevod, koji olakšava čitanje ako je u izvornome tekstu to mjesto teže čitljivo kao npr. „... veli sveti Jerolim. *Potesta Diaboli non in remeritate illius, atque iactantia: sed in tua est voluntate*. To jes. Mogućstvo

đavolovo ni(j)e u njegovu bezočanstvu ni u njegovoj himbenosti, negoli u tvojoj volji“ 371 (743) što se moralo transkribirati kao *Potestas diaboli non in temeritate illius atque iactantia, sed, ili kad je u izdanju iz 1686. otisnuto, „Kako Sueti Ambrogio gouori. Vt fides luceat, virtus excellat, & mens interna omnibus manifestetur.* Neka po gnihouu napastovanuu u menise viera prosuietli, kreposse vsuisi, i sinæ, i pamet vnutargna suakomuse ocituie“ 369 što je transkribirano s „Kako sveti Ambrožio govori *Vt fides luceat, virtus excellat, & mens interna omnibus manifestetur.* Neka po njihovu napastovanju u meni se vjera prosvi(j) etli, krepos se uzvisi i sine i pamet unutaranja svakomu se očituje“ 369 (739) umjesto „Kako sveti Ambrođo govori: *Ut fides luceat, virtus excellat et mens interna omnibus manifestetur.* Neka po njihovu napastovanju u meni se vjera prosvi(j)etli, krepos se uzvisi i sile i pamet...“ . Isto tako točni fra Vitalov citat: *Confutatis maledictis, flammis acribus addictis, voca me cum benedictis* 373 prenesen je „*Confutatis maledictis, flammis aoribus addictis, voca me cum benedictis.* Izagni zlobe i proklete duhove od mene sa svi(j)em bihovi(j)em himbenostim.“ 373 (747), „... kako veli Vgon od Suetoga Vittora. *Dæmones terribili aspectu & horribili vultu animas morientium terrebunt, volentes eas possidere.* Diavli strasceniæm i nrsamiscglieniem prilikam i nesamiscgliemiem prilikam...“

375 transkribirano je ovako: „... kako veli Vgon od svetoga Vitora. *Daemones terribil aspectu & horribili vultu animas morientium terrebunt, volentes eas possidere.* Đavli strašni(j)em i nezamišljeni(j)em prilikam ...“ 375 (751). Isto je postupljeno i s „veli sueti Iuan slalounik *Multum est uobis opus viaticis, quoniam illic multus est astus, multaue solitudo.* Veliku mi potrebu imamo naiposljednigh sacramenata sascto u ono brieme velikaie tieskoba...“ 377-378 gdje je u transkripciji napravljeno više grješaka: „... veli sveti Ivan zlatounik. *Multum est uobis opus viaticis, quoniam illie multus estaestus multaue solitudo.* Veliku mi potrebu imamo od najposljednjih sakramenata, zašto u ono bri(j)eme velika je tjeskota ...“ 377-378 (755)– (757). Ovakvih novih grješaka je najveći broj u transkribiranome tekstu, iako su gotovo svi citati na latinskome uzeti iz Sv. pisma pa ih se moglo lako provjeriti i ispraviti ukoliko su imali neku tiskarsku grješku u izdanju iz 1686. godine. Donosim ovdje samo djelić tih novih grješaka:

u izdanju 1686.	transkribirano	pravilna transkripcija
<i>Non remitetur</i> 65	<i>Non remitetur</i> (131)	<i>Non remittetur</i>
<i>conditio, quae</i> 308	<i>conditio, quae</i> (617)	<i>conditio, quae</i>
<i>Altiora te ne quesieris</i> , 319	<i>Altiora te ne quesieris</i> , (639)	<i>Altiora te ne quaesieris</i> ,
<i>tibi dabo coronam vitae</i> - 319	<i>tibi dabo coronam vite</i> (639)	<i>tibi dabo coronam vitae</i>
<i>praeter te admittam</i> 330	<i>praeter te admittaem</i> (661)	<i>praeter te admittam</i>
<i>Manus tuae Domine</i> 352	<i>Manus tua Domine</i> (705)	<i>Manus tuae Domine</i>
<i>meum condemnabit me</i> 357	<i>meum condemnabiti me</i> (715)	<i>meum condemnabit me</i>
<i>isurrexerunt in me</i> 368	<i>isurrexerunt in me</i> (737)	<i>isurrexerunt in me</i>
<i>quae comparetur ei</i> 372	<i>quae comparetur ei</i> (745)	<i>quae comparetur ei</i>
<i>confundantur omnes</i> 379	<i>Consundantur omnes</i> (759)	<i>confundantur omnes</i>
<i>in opportunitatibus</i> 392	<i>in oppoortunitatibus</i> (785)	<i>in opportunitatibus</i>
<i>cum brachijs apertis</i> , 394	<i>cum brachijs apertis</i> (789)	<i>cum brachijs apertis</i> ,
<i>Quaerens me sedisti lassus;</i> <i>redemisti Crucem passus : tantus</i> <i>labor non sit cassus</i> 396	<i>Quaerens me sedisti lasus;</i> <i>redemisti Crucem pasus : tantus</i> <i>labor non sit casus</i> (793)	<i>Quaerens me sedisti lassus;</i> <i>redemisti Crucem passus : tantus</i> <i>labor non sit cassus</i>
<i>fragrantia unguentis optimis</i> 400	<i>fragrantia vrguentis optimis</i> (801)	<i>fragrantia unguentis optimis</i>
<i>Consolatrix afflictorum</i> 416	<i>Consolatrix afflictorum</i> (833)	<i>Consolatrix afflictorum</i>
<i>quae me expectat, ut omnis poena</i> 253	<i>quae me expectat, ut omnis poena</i> (507)	<i>quae me expectat, ut omnis poena</i>

Iako ima primjera u kojima je prepoznata tilda pa je u transkripciji navedena, znatno je veći broj onih u kojima nije primijećena kao npr.: *Misericors & miserator Dominus, loganimus, & multū misericors* 364–365 transkribirano je kao *Misericors & miserator Dominus, loganimus, & multu misericors* (729)–(731) umjesto *Misericors et miserator Dominus, longanimus et multum misericors*. Isto tako nije prepoznata tilda na zadnjem slovu u riječi gdje je najčešća, ali u sljedećem primjeru ima više novih grješaka, što je, moglo bi se reći, tipično za transkripciju u ovoj knjizi: „...rieti s' Davidom. *Conncaluit cor meum intra me, & in meditatione mea excardescit ignis*“ 353 – „...ri(j)eti s Davidom.

Conncaluitcor meu intra me, & in meditatione mea ex cardescit ignis“ (707), a to se moralo transkribirati „...ri(j)eti s Davidom: *Conncaluit cor meum intra me et in meditatione mea excardescit ignis*“. Ostale brojne primjere mimoilazi. Ali, nužno je osvrnuti se na neki čudan postupak u kojem se pojavljuje upitnik tamo gdje izvornik nije bio sasvim čist, npr.: „*Amor est impenetrabilis lorica, respuit iacula, respuit iacula, periculis insultat, mortem irridet, si amor est, vincit omnis* (...) Gliubau Boscia i iskargnega oblaci u nepridobitne oklopi, strile karsci“ 35 transkribirano je kao „*Amor est impenetrabilis (?)orica, respuit iacula* (...) Ljubav Božja, i iskrnjega u nepridobitne oklopi, stri(j)ele krši“ (71) i tu

se iz prijevoda (*oklopi*) vrlo lako mogao prepoznati početni grafem u riječi *lorica*. I sljedeći primjer ima raznovrsnih novih grješaka: „*Vivo ego nolo mortem impii, sed ut conuertatur impius a via sua & viuat*. Mnomsie istiem kunem, nec-hiu smrti, ni pogubglenia grescnikoua, nego dase grescuik odurati od sla puta suoga i da sciue“ 40 transkribirano je kao „*Vivo ego nolo mortem imp(?), sedut conuertatur impius a via sua, & vivat*.¹¹ Mnomsie se isti(j)em kunem, neću smrti ni pogubljenja grešnikova, nego da se grešnik odvrati od zla puta svoga i da žive“ (81). Također je tipičan i primjer kada se Andrijaševićev citat *Illuminare his, qui in tenebris, & in umbra mertis* (sic!) *sedent ad dirigendos pedes nostros in viam pacis* 226 transkribira kao *Illuminare his, qui in tenebris, & i(?) umbra mertis sedentod diri gendos pedes nostros in ciam pacis* (453)¹², iako slijedi prijevod „To jes. Prosvi(j)etli Bože oni(j)eh koji u tminam i u sjeni od smrti sjede, za upraviti stupanje naše u putu od mira.“ (453)–(455). Slično je postupljeno s citatom uzetim iz Ivanova evanđelja (7, 37): *Si quis sitit veniat ad me, & bibat*

403 – transkribirano je kao *Si quis[?] tit veniat ad me, & bibat*. (807).

Čudno je da tiskarska grješka koja „bode oči“ nije otklonjena, npr. *Iniquitates meae supergressae sunt caput neum, & sicut onus graue grauatae sunt super me* 58 u transkripciji glasi *Iniquitates meae supergressae sunt caput neum, & sicut onus graue grauatae sunt super me* (117).

Dakle, grješke su samo umnožene pa umjesto jedne u citatu imamo tri. Nije beg cicija! Među te neshvatljive grješke uvrstio bih i one u kojima od dvije latinske riječi u transkripciji postaje jedna ili pak kad od jedne nastanu dvije: *Laboravi virtute, qua potui in custodiendo mandata Dei, sed nescio si opera mea Deo placuerint quia alia sunt iudicia Dei alia hominum* 395-396 pretvoreno je u *Laboravi virtute, quapotui in custodiendo mandata Deiesed- nescio si opera mea Deo placuerint quia alia sunt iudicia Dei alia bominum* (791)–(793); zatim *O bone Iesu, o dulcissime Iesu intra vulnera tua absconde me, sanguine tuo pretioso lava me* 398 u *O bono Iesu, dulcissime Iesu intra vulnera tua abscondeme, sanguine tuo pretioso lavame* (797); pa *Quidquid ex me mihi deest usurpo mihi ex visceribus Domini mei Iesu Christi* 397 u *Quidquid ex me mihi deest usurpo mihi ex visceribus Domini mei Iesu Christi* (795); *Haec requies mea in saeculum saeculi: hic habitabo, quoniam ellegi eam* 402 postalo je *Haec requies mea insaeculum*

¹¹ Citatu prethodi uvod: „... zašto su tvoje ri(j) eči i kletva po Ezekielu: ‘Vivo ...’ Dakle, citat je uzet iz Ezekielu proroka 33, 11 pa se to moglo vrlo lako provjeriti, čime su se mogle izbjeći tolike grješke.

¹² Citat iz čuvenoga Zaharijina hvalospjeva (Lk 1,79): *Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent: ad dirigendos pedes nostros in viam pacis*.

saeculi: hic habitabo, quoniam ellegi eam (805); *In pace in id ipsum dormiam & requiescam* 433 transkribirano je kao *In pace in idipsum dormiam & requiescam* (867) te *Quid sum miser tum dicturus, quem patronum rogaturus cum vix iustus sit securus* 363 preneseno je kao *Quid sum misertum dicturus, quem patronum rogaturus cum vix iustus sit securus.*“ (727), a ostala mjesta izostavljam.

Da se katkad i površno pristupalo ovom zahtjevnom poslu, svjedoče i izostavljeni dijelovi citata u transkripciji, kao npr. *Dominus dedit & Dominus abstulit, sicut Domino placuit ita factum est, sit nomen Domini benedictum* 259. Od toga citata transkripcija donosi samo *Dominus dedit & Dominus abstulit, sicut Domino placuit ita factum est* (519). Jedan je primjer takva postupanja u radu, pored već spomenutih, i nestavljanje u kurziv citata koji je u izvorniku otisnut kurzivom: *In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans* 24 u transkribiranome tekstu „In charitate perpetua dilexi te ideo attraxi te miseranas.“ (49).

Istina je da svi mi griješimo, nekada više, nekada manje. Također je istina, kako stari vele, da prije vidimo trun u tuđem oku, nego gredu u svojem (usp. Lk 6, 41). Međutim ovdje se sakupilo toliko mnoštvo najraznovrsnijih grijeha da ih se ne može ne vidjeti. Ponavljam da je ideja bila dobra i sasvim nova pa kao takva zavrjeđuje ne samo svaku hvalu, nego treba uzeti za primjer

i krenuti tim putom u oživljavanju djela naše starije književnosti čiji su pretisci današnjemu čitatelju nekorisni. Transkribiranje tih djela genijalna je ideja. Međutim, taj se posao mora znati uraditi. Nedovoljno poznavanje latinskoga jezika urodilo je nevjerojatnim mnoštvom grijeha. Mnoge praznine u znanju uz pomoć današnje tehnike i interneta lako su se mogle prebroditi da je bilo samo malo pažnje i truda. Zbog toga silnog mnoštva novih „tiskarskih“ pogriješaka ovaj *Put od raja* od Andrijaševićeva *najlašnjega* transkripcijom je postao veoma mučan. Stari bi naši rekli: *Daj dite materi!* Zbog mnoštva citata na latinskome bilo je nužno angažirati ili konzultirati nekoga klasičnog filologa koji te citate zna pravilno transkribirati. Također, shvatljivo je da u ravnoj Slavoniji Slavoncima nije u krvi dubrovački idiom, a moglo se izbjeći gafove kao što je onaj sa *žiletom* da se kojom srećom potražila pomoć koje Dubrovčanke. Evo kako je vrlo plemenita ideja i želja za velikim podvigom završena neslavnim krajem, a s malo truda i suradnje sve je moglo biti veličanstveno kao i sama prvotna zamisao.

Pavao Knezović
pknezovic@gmail.com